

SYNONIMY

IZYDOR Z SEWILLI

SYNONIMY

Przekład, wprowadzenie i opracowanie

Tatiana Krynicka

Wydawnictwo WAM

Kraków 2017

Podstawa przekładu: J. Elfassi, CCL 111B, 2009

Konsultacja naukowa: prof. dr hab. Henryk Pietras SJ

Redakcja: Agnieszka Caba

Projekt okładki: Andrzej Sochacki

ISBN 978-83-277-1351-3

WYDAWNICTWO WAM

ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków

tel. 12 62 93 200 • faks 12 42 95 003

e-mail: wam@wydawnictwowam.pl

www.wydawnictwowam.pl

DZIAŁ HANDLOWY

tel. 12 62 93 254-255 • faks 12 62 93 496

e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

KSIĘGARNIA WYSYŁKOWA

tel. 12 62 93 260

e.wydawnictwowam.pl

Druk: K&K • Kraków

Publikację wydrukowano na papierze iBOOK Extra 65 g wol. 2.0
dostarczonym przez IGEPa Polska Sp. z o.o.

Pamięci ks. Aleksandra Milewskiego SAC,
człowieka o wielkim sercu

WPROWADZENIE

Pisarz, erudyta i biskup Saragossy Braulion (†651) w swoim *Wykazie ksiąg biskupa Izydora (Renotatio librorum domini Isidori)* podaje, że jego zmarły przyjaciel, którego talent, uczoność i wspaniałe dzieła darzy niekłamany podziwem, napisał między innymi „dwie księgi *Synonimów*, w których z pomocą przychodzącego ze słowami otuchy rozumu podniósł [czytelnika] na duchu, pocieszając [jego] duszę i wypełniając nadzieją na uzyskanie przebaczenia”¹. Proponujemy polskiemu czytelnikowi pierwszy przekład tego wyjątkowego dzieła, w którym Izydor z Sewilli (ok. 560-636) ukazuje dramat ludzkich zmagania z losem oraz udziela zaleceń dotyczących prowadzenia rozumnego i szczęśliwego, a więc godnego człowieka, życia, posługując się wielokrotnie powtarzаныmi bliskoznacznymi elementami językowymi, które oddziałują na odbiorcę niczym wciąż cofająca się i powracająca na brzeg wezbrana morska fala: poruszają umysł, ożywiają uczucia, budzą wyobraźnię, prowadząc do przeżycia swego rodzaju *katharsis*. Oddanie sposobów ukształtowania tekstu *Synonimów* jest niekiedy dość trudne, warto zatem przytoczyć ich początek w wersji oryginalnej, by uzmysłowić odbiorcy przekładu, nierozumiejącemu wprawdzie znaczenia łacińskich słów, ale widzącemu ich kształt i słyszającemu ich brzmienie, że jest to, jak można sądzić, jeden z najznakomitszych przykładów antycznej prozy artystycznej, wyjątkowo piękny dzięki między innymi paralelnej budowie zdań i wszechobecnej instrumentacji głoskowej²:

---

¹ BRAULIONIS CAESARAUGUSTANIS *Renotatio librorum domini Isidori* 21-23 (*Scripta de vita Isidori Hispalensis episcopi*, ed. J. CARLOS MARTÍN, CCL 113B, Turnhout 1998, 199-206, zwł. 201): „Synonymorum libros duos, quibus ad consolationem animae et ad spem percipiendae veniae, intercedente rationis exhortatione, erexit”. O ile nie zostanie podane inaczej, wszystkie tłumaczenia pochodzą od autorki przekładu.

² Obecny wstęp zgodnie z zamiarem autorki ma być jedynie wprowadzeniem do lektury dzieła, nie jego pogłębionym omówieniem, toteż wybrane problemy związane z *Synonimami* zostają w nim jedynie zasygnalizowane.

Anima mea in angustiis est,
 spiritus meus aestuat,
 cor meum fluctuat.
 Angustia animi possidet me,
 angustia animi adfligit me.
 Circumdatus sum enim malis,
 circumseptus aerumnis,
 circumclusus adversis,
 obsitus miseriis,
 opertus infelicitate,
 oppressus angustiis³.

Przez dłuższy czas przyjmowano, że Izydor tworzył *Synonymy* w latach 610-612⁴, ale dziś zdania uczonych na ten temat są mocno podzielone. José Carlos Martín waha się pomiędzy datowaniem dzieła na lata 612-621 bądź 604-612/615⁵; Jacques Elfassi uznaje za prawdopodobne, że powstało ono w latach 604-617, choć zarazem zauważa, że właściwy *terminus post quem* to rok 595, *terminus ante quem* – rok 631⁶. Braulion z Saragossy wymienienia je jako piąty z siedemnastu utworów Sewilczyka, ale obecnie układ chronologiczny *Wykazu* jest coraz częściej kwestionowany⁷. Jacques Fon-

³ *Synonyma* I 5, 27-31. Por. tłumaczenie na s. 8. Podział na odcinki pochodzi od autorki przekładu.

⁴ J.A. DE ALDAMA, *Indicaciones sobre la cronología de las obras de San Isidoro*, [w:] *Miscellanea Isidoriana. Homenaje a S. Isidoro de Sevilla en el XIII centenario de su muerte 636 – 4 de abril – 1936*, Romae 1936, 57-89, zwł. 66-67; M.C. DÍAZ Y DÍAZ, *Introducción general a San Isidoro de Sevilla*, [w:] SAN ISIDORO DE SEVILLA, *Etimologías*. Edición bilingüe, texto latino, versión española y notas por J. OROZ RETA, M.-A. MARCOS CASQUERO, t. I-II, Biblioteca de Autores Cristianos 433-434, Madrid 1982, t. I, 1-257, zwł. 126.

⁵ J. CARLOS MARTÍN, *Braulionis Caesaraugustanis „Renotatio librorum Domini Isidori”*. *Notas al texto*, [w:] *Scripta...*, 209-274, zwł. 223, 232-233.

⁶ J. ELFASSI, *Isidorus Hispalensis ep., Quaestiones in Vetus Testamentum, Sententiae, Synonyma*, [w:] P. CHIESA, L. CASTALDI (red.), *La trasmissione dei testi latini del Medioevo. Medieval Latin Texts and Their Transmission, Te. Tra. I*, Firenze 2004, 201-226, zwł. 218-219.

⁷ Dawniej przyjmowano, że spis Brauliona został uporządkowany w sposób chronologiczny, por. J.A. DE ALDAMA, *Indicaciones...*; A.C. VEGA, *Cuestiones críticas de las biografías isidorianas*, [w:] M.C. DÍAZ Y DÍAZ (red.), *Isidoriana. Estudios sobre San Isidoro de Sevilla en el XIV centenario de su nacimiento*, León 1961, 75-98,

taine przyjmuje, że *Synonimy*, zawierające załączki pogłębionego wykładu chrześcijańskiej duchowości, który znajdujemy w późniejszych *Sentenciach* (*Sententiae*), należą do wczesnych pism Izydora⁸. Warto zaznaczyć, że mówimy o pismach zachowanych. Wydaje się bowiem wątpliwe, by utalentowany autor chwycił za pióro, mając około 40 lat, i nieomal od razu stworzył dzieło, które zafascynowało średniowiecznych czytelników wyjątkowym kunsztem stylistycznym. Juwenilia biskupa Sewilli pozostają jednak nieznanne.

O okolicznościach powstania *Synonimów* sam Izydor podaje co następuje: „Niedawno trafiło w moje ręce pewne pisemko, zwane *Synonimami*, którego zawartość nakłoniła mnie do spisania – przez wzgląd na mnie samego, jak też na [innych] nieszczęśników – tych oto żalów. Rzecz jasna, podążyłem nie za wymową tamtego dzieła, lecz za głosem mego pragnienia”⁹.

W wielu rękopisach przy rzeczowniku *scedula* – „pisemko” – występuje przydawka *Ciceronis*¹⁰, w związku z czym niektórzy uczeni uznają, że pismo, które zafascynowało Sewilczyka, mogło być utworem przypisywanym Arpinacie, a nawet rzeczywiście przez niego zredagowanym. Inni zauważają, że Izydor najprawdopodobniej zapoznał się z licznymi zbiorcami *synonimów*, cieszących się w jego czasach wielką poczytnością, tak

---

zwl. 76-87; M.C. DÍAZ Y DÍAZ, *Introducción...*, 114. J. FONTAINE przyjął ten pogląd w swoich wcześniejszych pracach (por. *Isidore de Séville auteur „ascétique”: les énigmes de „Synonymes”*, „Studi Medievali” 3/6(1965), 163-195, zwł. 168, n. 16), natomiast później stwierdził, że zasada, którą kierował się Braulion, wymieniając dzieła Izydora w takiej a nie innej kolejności, ostatecznie pozostaje nieznaną, por. *Isidore de Séville. Genèse et originalité de la culture hispanique au temps de Wisigoths*, Turnhout 2001 [dalej jako *Genèse*], 431. Tymczasem zdaniem J. CARLOSA MARTÍNA chronologiczny układ pism w *Wykazie* jest bardzo wątpliwy, por. *Braulionis Caesaraugustanis „Renotatio librorum domini Isidori”*. *Introducción*, [w:] *Scripta...*, 11-191, zwł. 64-73.

⁸ J. FONTAINE, *Isidore de Séville auteur...*, 190-193; podobnie C. DI SCIACCA, por. *Finding the Right Words: Isidore’s „Synonyma” in Anglo-Saxon England*, Toronto 2008, 18-19.

⁹ *Synonima* I 3, 18-21: „Venit nuper ad manus meas quaedam scedula, quam *Synonimam* [sic! – T.K.] dicunt, cuius formula persuasit animo quoddam lamentum mihi vel miseris condere. Imitatus profecto non eius operis eloquium, sed meum votum”.

¹⁰ J. FONTAINE, *Isidore et la culture classique dans l’Espagne wisigothique*, t. I-II, Paris 1959, t. III, Paris 1983 [dalej jako *Isidore*], 819, n. 3.

więc wypowiadając się w ten sposób, mógł mieć na myśli zarówno jeden z nich, który wzbudził jego szczególne zainteresowanie, jak też wszystkie jako gatunek w ogóle¹¹. Jak się wydaje, użyte przez Izidora określenie *scedula* wskazuje raczej, że nie było to pismo Cyncerona, ale utwór anonimowego lub mało znanego Sewilczykowi autora, dziełko o niewielkiej objętości, być może nieukończone czy niezbyt rzetelnie opracowane. Wyras ten jest przecież zdrobnieniem rzeczownika *scheda/schida* (zob. gr. σχιζη), stosowanym na określenie pasków papirusu, z których po sklejeniu otrzymywano karty, jak również skrawków papieru, karteczek, niewielkich bicleków¹². Jednak niezależnie od tego, kto i jak zredagował to nieznanie nam „pisemko”, pod jego wpływem pozostaje zarówno zawartość, jak też nazwa dzieła Sewilczyka – *Synonimy* – sygnalizująca czytelnikowi, że na kartach tak zatytułowanej książki znajdzie liczne bliskoznaczne wyrazy i zwroty, powtarzające te same treści w odmiennym brzmieniu¹³. Do charakteru tych treści oraz formy, w której zostały one ujęte, nawiązują inne tytuły utworu: *Placz grzesznej duszy* (*Synonyma de lamentatione animae peccatricis*)¹⁴ oraz *Rozmowy z samym sobą* (*Soliloquia*). Ten ostatni tytuł średniowieczni kopiści nadali *Synonimom* najwyraźniej wskutek skojarzenia ich ze słynnym dziełem o tejże nazwie, w którym Augustyn spisał wymianę zdań, jaką prowadził z własnym rozumem – a więc właściwie z samym sobą – chcąc poznać Boga i duszę¹⁵.

¹¹ C. DI SCIACCA, *Finding...*, 22-23.

¹² Rzeczownikiem tym posługuje się Cynceron, gdy pisze do Gajusza Kasjusza Longinusa (*Epistulae* XV 16, 1): „Sądzę, że w tej chwili czujesz się nieco zawstydzony, gdyż właśnie zaskoczył Cię ten oto trzeci [mój] list, zanim Ty [skreśliłeś mi] parę słów (*scidam*) czy literę (*litteram*)”.

¹³ *Etymologiae* II 21, 6: „Synonimia zachodzi, ilekroć w tworzącej całość wypowiedzi oznaczamy licznymi słowami tę samą rzecz”. Por. M.C. DÍAZ Y DÍAZ, *Introducción...*, 125-126.

¹⁴ Tytuł taki znajdujemy w wydaniu MIGNE’a (por. PL 83, 825) oraz w CPL (1203, 405). Żyjący w siódmym wieku arcybiskup Toledo ILDEFONS podaje w *De viris illustribus* 9 (ed. C. CODOÑER MERINO, Salamanca 1972, 128): „Scripsit [...] librum lamentationis, quem ipse *Synonima* vocitavit”. Por. J. MADDOZ, *San Isidoro de Sevilla. Semblanza de su personalidad literaria*, León 1960, 48-49.

¹⁵ M. CYTOWSKA, H. SZELEST, *Literatura rzymska. Okres cesarstwa. Autorzy chrześcijańscy*, Warszawa 1994, 134.

W *Etymologiach* (*Etymologiae*), najznakomitszym bez wątpienia dziele Izydora, centralne miejsce wśród nauk wyzwolonych zajmuje gramatyka¹⁶. Właśnie ta „wszechogarniająca nauka” starożytności staje się – według Eleuteria Elorduya – spoiwem, łączącym w jego pismach liczne informacje z różnych dziedzin wiedzy¹⁷. Uczony biskup nie tylko czerpał z pism gramatyków wiadomości o świecie, człowieku, nauce, lecz również podobnie jak oni wytyczał sobie cel dydaktyczny oraz naśladował ich pod względem sposobu przedstawienia materiału¹⁸. Jak zauważa Anna Ledzińska, wypracowane przez gramatykę metody stanowią o tytułach, osi kompozycyjnej i zasadach porządkujących treść Izydorowych dzieł¹⁹. Swego przywiązania do mistrzów gramatyków Sewilczyk najwyraźniej dowiódł, tworząc pisma klasyfikowane przez badaczy jego dorobku jako gramatyczne²⁰. Nawiązują one do praktyki ćwiczeń mających na celu zdobycie bogactwa idei oraz ich językowych formularyzacji (*copia rerum et verborum*), m.in. poprzez pamięciowe opanowanie synonimów, które poszerzało możliwości wyboru słów i umożliwiało zróżnicowanie wypowiedzi (*Synonimy*), analizę różnic między znaczeniami synonimów (*O różnicach – De differentiis*) oraz wyjaśnienie początków nazw rzeczy (*Etymologie*)²¹. Młodość Sewilczyka, spędzona – według pięknego sformułowania Jacques’a Fontaine’a²² – w cieniu wielkiego starszego brata, biskupa Sewilli Leandra, wpływała mu jednak w ścianach nie tylko szkoły i biblioteki, lecz również kościoła²³. Również sławny synonimiczny styl²⁴, nazwany przez

¹⁶ R. CURTIUS, *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze*, tłum. A. BOROWSKI, Kraków 1998, 49.

¹⁷ E. ELORDUY, S. Isidoro. *Unidad orgánica de su educación reflejada en sus escritos*, [w:] *Miscellanea...*, 293-322, zwł. 293-295.

¹⁸ T. KRYNICKA, *Świat roślin w XVII księdze „Etymologii” Izydora z Sewilli*, Lublin 2007, 20-21.

¹⁹ A. LEDZIŃSKA, *Gramatyka wobec sztuk wyzwolonych w pismach Izydora z Sewilli. „Origo et fundamentum liberalium litterarum”*, Kraków 2014, 241.

²⁰ J. FONTAINE nazywa je „gramatycznym tryptykiem”, por. *Genèse...*, 167. O znaczeniu gramatyki w świecie Izydora por. J. FONTAINE, *Isidore...*, 27-56.

²¹ H. LAUSBERG, *Retoryka literacka. Podstawy wiedzy o literaturze*, tłum. A. GORZKOWSKI, Bydgoszcz 2002, 559-560.

²² J. FONTAINE, *Genèse...*, 101.

²³ Zwięźle i rzeczowo pisze o tym M.C. DÍAZ Y DÍAZ, *Introducción...*, 104-106.

²⁴ Najważniejsze prace poświęcone stylowi synonimicznemu Izydora to: J. FONTAINE, *Isidore de Séville auteur...*; J. FONTAINE, *Les trois voies des formes poétiques au VIIe siècle latin*, [w:] J. FONTAINE, J. HILLGARTH (red.), *Le septième siècle, chan-*

Jana z Garlandii (XIII w.), gramatyka i poetę, stylem izydoriańskim (*stilus ysydorianus*)²⁵, stanowi owoc bardzo różnych inspiracji. Jego twórca jawi nam się jako uczeń antycznych gramatyków, mówców oraz teoretyków wymowy, wielbiciel talentu Cycerona i Kwintyliana²⁶, a zarazem jako admirator Cypriana z Kartaginy, Augustyna i Grzegorza Wielkiego, wreszcie jako chrześcijanin, znajdujący pokarm duchowy w lekturze ksiąg mądrościowych i *Psalmsów*²⁷ oraz zafascynowany pięknem starohiszczańskiej liturgii²⁸, której kwiecisty, obfitujący w ozdoby język cechowały liczne powtórzenia i paralelizmy²⁹.

Całość *Synonimów* tworzą dwie księgi o bardzo różnym charakterze. Zapowiedziane w pierwszym prologu oplakiwanie ludzkiej niedoli (I 1) stanowi temat księgi pierwszej. Składa się na nią pięć części: 1. wstęp (I 3-4), w którym Izydor opowiada czytelnikowi o okolicznościach powstania dzieła i zachęca go do lektury; 2. lament cierpiącego Człowieka, skarżącego się na niezliczone krzywdy, których doznaje ze strony ludzi, i okrucieństwo losu (I 5-21); 3. dialog Człowieka z Rozumem (I 22-56), w trakcie którego Rozum pociesza rozmówcę, nawołując go do męstwa (I 22, 24-26), dostrzeżenia w uciskach, które go spotykają, drogi do króle-

---

gements et continuités. Actes du Colloque bilatéral franco-britannique (Warburg Institute, 8-9 VII 1988), London 1992, 1-24; A. PERIS JUAN, *Particularidades estilísticas de los „Synonyma” de Isidoro de Sevilla. Contribución al establecimiento del texto*, „Durius” 1(1973), 309-321; J. ELFASSI, *Genèse et originalité du style synonymique dans les „Synonyma” d’Isidore de Séville*, „Revue des Études Latines” 83(2005), 226-245.

²⁵ JOHANNES DE GARLANDIA, *Parisiana poetria* V 451-454, podaję za: C. DI SCIACCA, *Finding...*, 24, 198.

²⁶ J. FONTAINE, *Isidore...*, 233, 323-325; J. FONTAINE, *Genèse*, 348-349.

²⁷ J. FONTAINE, *Genèse*, 170-171; J. ELFASSI, *Genèse...*, 227; C. DI SCIACCA, *Finding...*, 28-34.

²⁸ Ryt ten bywa określany również jako hiszczański, wizygocki, mozarabski, toledański, hiszcpano-mozarabski, por. P. ROSZAK, *Mozarabowie i ich liturgia: chrystologia rytu hiszczańsko-mozarabskiego*, Toruń 2015, 22, 36-48. Stosowane przeze mnie określenie przyjmuję za B. NADOLSKIM, por. *Leksykon liturgiczny*, Poznań 2006, 838-843.

²⁹ J. FONTAINE, *Théorie et pratique du style chez Isidore de Séville*, „Vigiliae Christianae” 14(1960), 65-101, zwł. 75, n. 25; M.C. DÍAZ Y DÍAZ, *Introducción...*, 126; M.C. DÍAZ Y DÍAZ, *Literary Aspects of the Visigothic Liturgy*, [w:] E. JAMES (red.), *Visigothic Spain: New Approaches*, Oxford 1980, 61-76, zwł. 68-69; B. NADOLSKI, *Mozarabski ryt*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. XIII, Lublin 2009, 390-394.

stwa Bożego (I 27-28), pokornego uznania własnej grzeszności i nawrócenia (29-38, 40, 42), a następnie udziela mu wskazówek (I 46-51, 53-54, 56); Człowiek zaś pyta o radę (I 23), przyjmuje zalecenia Rozumu (I 43, 52), pełen lęku przed karą, a zarazem ufny w Boże Miłosierdzie, odwraca się od grzechu i szuka drogi do sprawiedliwości (I 39, 41, 43-45, 55); 4. jednokrotnie przerwany przez wyrażający współczucie Rozum (I 61) monolog skruszonego Człowieka, który opłakuje swą grzeszność i zwraca się ku Bogu (I 57-74); 5. końcowa zachęta Rozumu do wytrwania w dobrym (I 75-78).

Księga druga zawiera wytyczne Rozumu dotyczące prowadzenia godziwego życia. Jej ton jest rzeczowy, nieomal całkowicie wolny od liryzmu księgi pierwszej; stanowi ona swego rodzaju wademekum postępowania chrześcijanina, który chciałby podobać się Bogu, być dobrym obywatelem i szczęśliwym człowiekiem³⁰. W początkowych rozdziałach, mających charakter wprowadzenia, Sewilczyk zachęca czytelników do poznania samych siebie, rozważi oraz wierności wierze i dobru (II 1-4). Następnie znajdujemy wskazówki dotyczące: 1. praktykowania cnót: czystości, pokory, cierpliwości, braterskiej miłości, rozważi w słowach i czynach, prawdomówności, wytrwałości w modlitwie, umiłowania mądrości (II 5-66); 2. powinności różnych stanów – nauczycieli, których, jak się wydaje, możemy utożsamić z kapłanami, nauczycielami ludu Bożego³¹ (należy tu podkreślić, że właśnie kapłani stali na czele szkół biskupich)³², przełożonych i poddanych, sędziów i władców (II 67-90); 3. pogardy dla spraw tego świata, a także miłości Boga i uczynków miłosierdzia wobec bliźniego (II 91-99). W rozdziale 100 Rozum zwraca się do współrozmówcy, aby po raz kolejny zachęcić go do wdzięczności za otrzymaną naukę i wytrwałości w dobrym, podsumowując niejako całość dzieła:

---

³⁰ Księga II *Synonimów* przypomina księgi II i III *Sentencji*, choć, rzecz jasna, brakuje jej systematyczności wykładu, szczegółowości, przejrzystości tych ostatnich. Por. T. KRYNICKA, *Wprowadzenie*, [w:] IZYDOR Z SEWILLI, *Sentencje*, tłum. i oprac. T.K., Kraków 2012 [ŻMT 66], 5-28, zwł. 11-16.

³¹ Wprawdzie Izidor mówi o nich, posługując się rzeczownikami *doctor* (*Synonyma* II 67, 719; 69, 751) i *magister* (*Synonyma* II 68, 732), ale rady, których im udziela, w *Sentencjach* kierowane są do kapłanów, por. *Synonyma* II 69, 751-755 – *Sententiae* III 43, 2.

³² M. STAROWIEYSKI, *Przygotowanie do kapłaństwa w Wizygockiej Hiszpanii*, „Vox Patrum” 13-15(1993-95), z. 24-29, 275-283, zwł. 279.

„Oto otrzymałeś napomnienia,
podano ci prawidło życia.

podano ci regułę życia.

Odtąd w żaden sposób nie usprawiedliwisz grzechu niewiedzą, odtąd nie jesteś już nieświadomy życia, nie jesteś nierozumny ani niedoświadczony. Ułożyłem zbiór przepisów, za którymi powinieneś podążać, opisałem, jaki powinieneś być. Poznałeś przykazania, wiesz już, co znaczy żyć właściwie. Bacz, byś odtąd nie błędził, bacz, byś w przyszłości nie lekceważył dobra, które poznałeś, bacz, byś tym, w co się wpatrujesz w trakcie lektury, nie gardził w codziennym życiu. Otrzymany dar wiedzy zachowaj,

wypełnij czynem to, co poznałeś,
słuchając.

wypełnij czynem to, co poznałeś
dzięki pouczeniu”.

Zauważmy, że słowa te czytelnik *Synonimów* odbiera jako skierowane również do niego samego, dzięki czemu czuje chęć dołączenia do Człowieka wygłaszającego zamykającą dzieło pochwałę Rozumu (II 101-103). W urywku tym słyszymy echa Cyceronowych *Tuskulanek*, znanych Izydorowi prawdopodobnie dzięki Laktancjuszowi³³, a także ksiąg sapien-cjalnych Starego Testamentu, których autorzy postrzegają Mądrość jako tchnienie mocy Bożej, przeczysty wpływ chwały Wszechmocnego, największy dar Stwórcy, którego blask nie ustaje, a który czyni ludzi przyjaciółmi Boga³⁴.

Czy powinna nas zaskakiwać taka delimitacja dzieła, które rozpoczyna się – zgodnie z oznajmionym w prologu zamiarem autora – jako zdradzający głębokie biblijne inspiracje płacz nad ludzką niedolą? Czy jest rzeczą dziwną, że cierpiący sprawiedliwy, który zdaje sobie sprawę, iż w rzeczywistości jest zasługującym na karę grzesznikiem, nawraca się oraz szuka wybawienia w życiu zgodnym z Bożymi nakazami, przechodzi ukazaną przez Izydora przemianę pod wpływem napomnień rozumu – narzędzia uczonych i filozofów? Chyba nie, jeśli będziemy pamiętali, że na formację autora *Synonimów* decydujący wpływ wywarły Kościół, średniowieczna szkoła oraz biblioteka sewilskich biskupów, zaopatrzona

³³ Cicero, *Tusculanae disputationes* V 2, 5-6; Lactantius, *Institutiones divinae* III 13 (PL 6, 386) – *Synonyma* II 102, 1097-1102. Por. J. FONTAINE, *Isidore...*, 702-704; C. DI SCIACCA, *Finding...*, 32.

³⁴ Mdr 7, 25. 7-14. 27.

również w pisma autorów pogańskich. Udzielając rad, które mają uzdrowić znękaną duszę czytelnika³⁵, Izydor zakłada, że nawrócenie jest niemożliwe bez zrozumienia samego siebie, a zrozumienie samego siebie jest niemożliwe bez przyjęcia prawdy objawionej. Dlatego właśnie nawołuje:

„Poznaj, człowieku, samego siebie, poznaj, kim jesteś, poznaj, dlaczego powstałeś, dla jakiej przyczyny się urodziłeś, do czego zostałeś zrodzony, dla jakiej przyczyny zostałeś uczyniony, na jakich warunkach zostałeś wydany [na świat], po co na ten świat powołany.

[10] Pamiętaj o swoim Stwórcy. Pamiętaj o tym, żeś stworzony.

Bądź tym, czym cię uczyniono, jakim cię Bóg uczynił, jakim cię Sprawca stworzył, jakim cię Stwórca ustanowił³⁶.

Nakazuje: „Zachowaj prawą wiarę, trzymaj się szczerzej wiary, strzeż nieskalanej wiary³⁷, a w innym miejscu przestrzega: „Niewiedza jest matką błędów, niewiedza jest piastunką występków. Grzech osiąga przewagę głównie z powodu niewiedzy³⁸.

Jak widać, w odczuciu Sewilczyka rozum i wiara nie zwalczają się nawzajem i nie wykluczają, lecz wspólnie prowadzą człowieka ku pełni, do której podążają – różnymi drogami, ale zgodnie – pogańscy mędrzy i wyznawcy Trójjedynego. Zastanawiając się zatem nad ludzkim losem, nad wpisaniem w niego cierpieniem i pragnieniem szczęścia, Izydor przemawia jak uczeń Chrystusa, szukający prawdy o sobie nie tylko w Biblii i piśmiennictwie chrześcijańskim, lecz również u Horacego³⁹ i Wergiliu-

³⁵ O terapeutycznym wymiarze *Synonimów* por. J. FONTAINE, *Théorie...*, 72; por. także A. VIÑAYO GONZÁLEZ, *Angustia y ansiedad del hombre pecador. Fenomenografía de la angustia existencial de los „Soliloquios” de San Isidoro*, „*Studium legionense*” 1(1960), 137-156.

³⁶ *Synonyma* II 2, 7-12.

³⁷ *Synonyma* II 3, 13: „*Serva rectam fidem, tene sinceram fidem, custodi intermeratam fidem*”.

³⁸ *Synonyma* II 65, 700-701: „*Ignorantia mater errorum est, ignorantia vitiorum nutrix. Peccatum magis per ignorantiam praevallet*”.

³⁹ Por. HORATIUS, *Carmina* II 10, 9-12: „*saepius ventis agitur ingens / pinus et celsae graviore casu / decidunt tures feriantque summos / fulgura montis*” – *Synonyma* II 89, 984-990: „*Alta (enim) arbor ventis fortius exagitur, [et rami eius citius in ruina confringuntur], excelsae tures graviori casu procumbunt, altissimi montes crebris (fulminibus) [fulgoribus] feriantur*”. W okrągłych nawiasach autorka

sza⁴⁰, Terencjusza⁴¹ i Cyclerona⁴², którzy zafascynowali go nie mniej niż bliskich mu ojców Kościoła⁴³. Wyznając grzechy i modląc się, pozostaje człowiekiem, który tęskni do Królestwa Niebieskiego i odczuwa nostalgię za klasyczną starożytnością⁴⁴; stojąc przed Bogiem, pragnie osiągnąć równowagę między kulturą chrześcijańską i klasyczną, ponieważ obie go ukształtowały⁴⁵.

Wysyłając *Synonimy* Braulionowi, Izydor podkreśla, że robi to wyłącznie w tym celu, by uczynić zadość prośbom przyjaciela. Być może w ten sposób tylko posługuje się toposem *modestiae*, a być może rzeczywiście uważa, że lektura nie przyniesie odbiorcy większych korzyści⁴⁶. Mimo obaw swego autora i zastrzeżeń tych współczesnych badaczy, którzy zarzucają im „niezbyt głęboką duchowość, niekonsekwentny przekaz doktrynalny”, „naiwną treść ascetyczną”⁴⁷, *Synonimy* stały się jedną z ulubionych lektur łacińskiego średniowiecza⁴⁸. Pisane przede wszystkim z myślą o uczniach szkoły biskupiej, duchowieństwie i mnichach sewilskiej diecezji⁴⁹, były przepisywane, tłumaczone na języki wernakularne, cytowane i parafrazowane, dostarczały budulca autorom centonów nie tylko w oj-

---

podaje wersję tekstu przekazaną przez rękopisy zawierające redakcję Λ, w kwadratowych – redakcję Φ.

⁴⁰ Por. Ieremias 7, 28: „periit fides et ablata est de ore eorum”; VERGILIUS, *Aeneis* IV 373: „nusquam tuta fides” – *Synonyma* I 7, 62: „Periit fides, ablata est fides, nusquam tuta fides”.

⁴¹ Por. TERENTIUS, *Andria* 206: „ne temere facias” – *Synonyma* II 1, 3-4: „ne temere aliquid facias”.

⁴² Por. m.in. CICERO, *Tusculanae disputationes* III 14, 29-30; V 28, 81; III 15, 32; 14, 30-31; 16, 34 – *Synonyma* II 28, 268-276. Por. J. ELFASSI, *Introduction*, [w:] *Isidori Hispalensis episcopi „Synonyma”*, ed. J. ELFASSI, 111B, Turnhout 2009, V-CLXIX, zwł. XVI-XXII; J. ELFASSI, *Index fontium*, [w:] *Isidori Hispalensis episcopi „Synonyma”*, 155-166.

⁴³ J. FONTAINE, *Isidore de Séville auteur...*, 178-180.

⁴⁴ O odczuwanej przez Sewilczyka *nostalgie d'antiquité* por. J. FONTAINE, *Isidore*, 819.

⁴⁵ J. FONTAINE, *Genèse...*, 172-173.

⁴⁶ ISIDORUS, *Epistula* 3, 2 (PL 83, 899): „Misimus vobis Synonymarum [*sic!* – T.K.] libellum, non pro id quod alicuius utilitatis sit, sed quia eum volueras”. Por. J. FONTAINE, *Genèse ...*, 172.

⁴⁷ A. LEDZIŃSKA, *Gramatyka...*, 63.

⁴⁸ J. FONTAINE, *Isidore de Séville auteur...*, 163.

⁴⁹ J. FONTAINE, *Isidore de Séville auteur...*, 186-189; J. FONTAINE, *Théorie...*, 89-90.

czyźnie Sewilczyka, ale i w całej Europie – od Irlandii⁵⁰ po Polskę, Słowację i Czechy⁵¹. Posiadamy ponad 600 rękopisów, zawierających cały tekst lub jego fragmenty⁵²; pierwsze wydanie dzieła ukazało się nieomal równocześnie z wynalezieniem druku: przed 15 maja 1471 roku w Norymberdze⁵³. Nie ulega wątpliwości, że *Synonimy* ceniono dla piękna stylu, lecz również ze względu na ich mądrość – głęboką, pokorną, prawdziwą, bo wywodzącą się z ufnej, ale uniżonej w obliczu Bożego Majestatu bojaźni⁵⁴.

Jacques Elfassi sądzi, że już za życia Izydora na podstawie pierwotnego tekstu *Synonimów* powstały dwie niezależne od siebie redakcje, oznaczone przez wspomnianego badacza literami Λ i Φ . Redakcja Λ to wersja utworu wysłana Braulionowi między rokiem 619 a 631, redakcja Φ to tekst, który zawiera zmiany wprowadzone przez Sewilczyka do pierwotnego tekstu już po wysłaniu Λ biskupowi Saragossy. W swoim wydaniu, które stanowi podstawę obecnego przekładu, francuski uczyony umieścił obok siebie obie wersje tekstu, jako pochodzące od Izydora: Λ w kolumnie po lewej stronie, Φ w kolumnie po prawej⁵⁵. Układ ten został zachowany w obecnym przekładzie.

⁵⁰ Iryjscy uczeni czytali *Synonimy* już około 650-660 roku, por. M. HERREN, *On the Earliest Irish Acquaintance with Isidore of Seville*, [w:] *Visigothic Spain...*, 243-250, zwł. 250.

⁵¹ Na uwagę zasługują poświęcone recepcji dzieła prace J. ELFASSIEGO, m.in.: *Trois aspects inattendus de la postérité des „Synonyma” d’Isidore de Séville: les prières, les textes hagiographiques et les collections canoniques*, „Revue d’Histoire des Textes” 1(2006), 109-152; *Les „Synonyma” d’Isidore de Séville: un manuel de grammaire ou de morale? La réception médiévale de l’oeuvre*, „Revue d’Études Augustiniennes et Patristiques” 52(2006), 167-198; *Los centones de los „Synonyma” de Isidoro de Sevilla*, [w:] A.A. NASCIMENTO, P.F. ALBERTO (red.), *Actas do IV Congresso Internacional de Latim Medieval Hispânico, Lisboa, 12-15 X 2005*, Lisboa 2006, 393-401; *Les „Synonyma” d’Isidore de Séville: un livre de sagesse?*, [w:] N. BRUCKER (red.), *Le livre de sagesse. Supports, médiations, usages. Acts du colloque de Metz (13-15 IX 2006)*, Bern 2008, 11-26; *Les „Synonyma” d’Isidore de Séville dans le Moyen Âge hispanique*, [w:] C. CODOÑER, P.F. ALBERTO (red.), *Wisigothica. After Manuel C. Díaz y Díaz*, Firenze 2014, 405-419.

⁵² J. ELFASSI, *Genèse...*, 226.

⁵³ ISIDORUS HISPALENSIS, *Synonyma* – CAESARIUS ARELATENSIS, *Sermo 2*, Nürnberg (Johann Sensenschmidt) ante 15 1471 (circa 1470-1471), fol. 1-18. Opis wydania na podstawie: J. ELFASSI, *Introduction...*, CXIV. O wydaniach *Synonimów* por. tamże, CXIV-CXXXI.

⁵⁴ Prz 9, 10. Por. J. FONTAINE, *Isidore de Séville auteur...*, 163-164.

⁵⁵ J. ELFASSI, *Introduction...*, CXXXI-CL.

Wierząc, że *artifex ex opere agnoscitur* – na podstawie dzieła poznaje się mistrza – tłumaczka ma nadzieję, że lektura polskiego przekładu *Synonimów* przybliży Czytelnikowi wspaniałą spuściznę wielkiego Sewilczyka, jak również pomoże odnaleźć drogę do Tego, który Sam Jeden obdarza szczęściem, mimo udręk i niepokojów targających światem, w którym przyszło nam żyć.